

Увага!

Якість зображень погіршена з метою захисту від копіювання

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Історичні аспекти розвитку підстав та способів припинення цивільно-правових зобов'язань в Україні.....	5
1.1. Історія розвитку підстав та способів припинення цивільно-правових зобов'язань в Україні.....	5
1.2. Зарубіжний досвід підстав та способів припинення цивільно-правових зобов'язань.....	9
Розділ 2. Характеристика підстав та способів припинення цивільно-правових зобов'язань.....	14
2.1. Сутність припинення цивільно-правових зобов'язань.....	14
2.2. Підстави припинення цивільно-правових зобов'язань.....	16
2.3. Способи припинення цивільно-правових зобов'язань.....	22
Розділ 3. Проблеми застосування підстав та способів припинення цивільно-правових зобов'язань та шляхи їх вирішення.....	28
3.1. Проблеми застосування підстав та способів припинення зобов'язань.....	28
3.2. Шляхи вирішення проблем застосування підстав та способів припинення зобов'язань.....	33
3.3. Судова практика застосування підстав та способів припинення зобов'язань.....	34
Висновки.....	36
Література.....	38

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження пов'язана, у першу чергу, з тим, що з прийняттям нового Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України) в цивільний оборот було повернено багато приватноправових начал, які не мали широкого застосування раніше. Істотно була змінена та частина цивільного права, яка мстить норми про порядок виникнення зобов'язань, їх зміну і припинення.

Порядок, підстави та умови припинення зобов'язання мають велике практичне значення для цивільного обігу, оскільки стосуються майнових прав його сторін і в багатьох випадках можуть спричинити для останніх негативні правові наслідки. Припинення договірних зобов'язань новациєю на практиці призводить до виникнення багатьох проблем, пов'язаних з визначенням наявності новациї в тій або іншій ситуації та наслідків від її настання. Іноді виникають труднощі з розрізненням припинення зобов'язань новациєю від інших підстав припинення зобов'язань, особливо передання відступного. Цим зумовлюється актуальність дослідження правового регулювання новациї, зокрема визначення місця новациї серед підстав припинення зобов'язань.

Безпосередньо в ЦК встановлений ряд підстав припинення зобов'язань. Більшість із них є традиційними для цивільного законодавства. Однак є й нові, раніше невідомі законодавству, які розширюють і можливості сторін самостійно вирішувати питання про припинення зобов'язання.

Дослідження актуальне й через те, що праць, присвячених особливостям правового регулювання новациї в Україні небагато, їх перелік обмежуються поодинокими статтями у періодичних виданнях і вони здебільшого мають несистемний характер.

В умовах сучасної української економіки, коли старі господарські зв'язки порушені, в Україні мають місце систематичні несплачені і інші негативні тенденції. У таких умовах проблема формування стабільних договірних стосунків є вельми актуальною.

Проблеми припинення зобов'язань розглядалися у різні часи та у різному обсязі: М.М. Агарковим, О.А. Белявничем, М.Е. Брагинським, С.М. Братусем,

В.В. Вігрянським, О.С. Йоффе, К.Д. Кавеліним, Я.А. Канторовичем, В.М. Корещьким, В.М. Коссаком, О.О. Красавчикиним, Н.С. Кузнецовою, Л.А. Луишем, В.В. Луцьом, Р.А. Майлянком, Д.І. Мейером, О.І. Міхно, І.Б. Новицьким, І.О. Покровським, Н.М. Процьків, Є.В. Сарбаш, М.М. Сібіцьовим, Є.О. Сухановим, В.С. Толстим, Ю.К. Толстим, Є.О. Харитоновим, Я.М. Шевченко, Г.Ф. Шершеневичем та ін.

Таким чином, викладене вище зумовлює актуальність теми дослідження курсової роботи.

Об'єктом дослідження курсової роботи є законодавство України.

Предмет дослідження – підстави та способи припинення цивільно-правових зобов'язань.

Метою курсової роботи є дослідження підстав та способів припинення цивільно-правових зобов'язань.

Мета роботи передбачає виконання таких завдань:

- визначити історичні аспекти розвитку підстав та способів припинення цивільно-правових зобов'язань в Україні;
- здійснити характеристику підстав та способів припинення цивільно-правових зобов'язань;
- дослідити проблеми застосування підстав та способів припинення цивільно-правових зобов'язань та шляхи їх вирішення.

Для розв'язування поставлених завдань використано такі методи наукового дослідження: теоретичний аналіз наукових літературних джерел, синтез, узагальнення, порівняння, абстрагування, конкретизація.

РОЗДІЛ І. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІДСТАВ ТА СПОСОБІВ ПРИПИНЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В УКРАЇНІ

1.1. Історія розвитку підстав та способів припинення цивільно-правових зобов'язань в Україні

Договір, як соціальне явище, виник раніше за державу і право, оскільки навіть у самому нерозвинутому побуті, виникають певні відносини між людьми, які здійснюють обмін речами, передають речі у користування тощо. Проте всі ці відносини ще не мають характеру зобов'язань в юридичному розумінні [17, 383].

У процесі розвитку суспільства, практично до сьогоднішнього дня, сфера договірних відносин розширюється і ускладнюється, і, безумовно, по-різному проявляється в різних історичних періодах.

У дослідженні еволюції правового регулювання договірних зобов'язань, необхідно виходити з того, що зміст юридичного договору не є постійною речовиною, яка міститься в людському розумі, волі чи потребах, а є результатом постійного розвитку як самих потреб, так і засобів їх задоволення. Як наслідок, договірне право є результатом розвитку суспільного життя [15].

Виникнення власності можна розглядати як вихідний момент у виникненні договору як такого, саме тому з розвитком відносин власності виникає потреба у розвитку договірних відносин, а їх регламентація призводить до виникнення договірного права. Первинні умови розвитку права практично у всіх країнах були однакові. Найдавнішим джерелом права був звичай. Потім, коли звичай санкціонується державною владою, він стає нормою звичаєвого права, яка існує як усний, так і в письмовій формі.

У деяких державах, наприклад, у Стародавній Русі право договорів було перехідною формою від звичаю до закону. Договір, як і звичай, був невід'ємною складовою частиною правового буття будь-якого історичного типу суспільства.

Проте між ними є і суттєві відмінності. В науковій літературі звичаєве право розглядалось як одна із форм суспільної волі, поряд із табулетом, мораллю і власне правом. Вихідним моментом у звичаєвому праві є поняття шкоди, яке розглядається потерпілою стороною як порушення справедливості, а норми звичаєвого права є способами або методами її відновлення.

На думку Б.І. Пугінського), договір, по-перше, не призначений для вирішення конкретних і нерідко конфліктних ситуацій, по-друге, договірне регулювання це обов'язково здійснюється на підставі норм права і передбачає навіть можливість визначення умов договору за відсутності норм, що регулюють відповідні питання [20, 55].

Якщо взяти право сторін на відмову від виконання договірних зобов'язань, то зазначені відносини насамперед регулюються нормами позитивного права. І тут необхідно враховувати як належність тієї чи іншої правової системи до певної правової сім'ї, так і особливості історичного розвитку конкретної країни.

Так, наприклад, правові системи України, Російської федерації (далі – РФ), Франції, Німеччини входять до романо-германської правової сім'ї. А це означає, що їх розвиток у самому загальному вигляді здійснюється в єдиному руслі, хоча, безумовно, розвиток коленої правової системи в цілому і договірного права зокрема має свої особливості. Це стосується і розвитку інституту відмови від виконання договірного зобов'язання [4].

Поряд із цим, еволюція правового регулювання договірних зобов'язань в Україні та РФ суттєво відрізняється від розвитку відповідних норм у Франції та Німеччині. Насамперед ці особливості обумовлені політичними і соціально-економічними змінами, які відбулися в Україні та Росії у першій третині ХХ ст. Так, в Україні та Росії ще за часів колишньої Російської імперії спочатку відмова від виконання договору могли здійснюватись лише у випадках, визначених законом. Хоча допускалось розірвання договору і за домовленістю сторін у будь-який час (Звід Законів Російської імперії. Т. X, ч. 1 ст. 1545). При цьому не допускалося розірвання за домовленістю сторін договорів, що торкаються інтересів третьої особи (Звід Законів Російської імперії. Т. X, ч. 1 ст. 1547).

Сторона договору могла розірвати договір й у випадку його порушення. Проте загальних принципів з цього приводу не існувало, а були встановлені лише правила стосовно окремих договорів, зокрема купівлі-продажу, майнового найму тощо. Так, покупець мав право розірвати договір у випадку відсутності у речі, що передана за договором купівлі-продажу, якостей, які мають відповідати домовленості сторін або існуючому порядку (Звід Законів Російської імперії. Т. X, ч. 1 ст. 1516, 1518). У договорі майнового найму, якщо наймач не сплизував

визначених періодичних платежів за користування майном, наймодавець мав право вимагати розірвання договору, а якщо наймодавець не виконував свого обов'язку щодо підтримання речі, переданої у найм, у тому стані, в якому вона перебувала при укладенні договору, то наймач мав право вимагати збільшення його від покладених на нього обов'язків (Звід Законів Російської імперії. Т. X, ч. 1 ст. 1705). Проте відмова від договору з причини крайнього утруднення виконання не передбачалась.

Після революції 1917 р. на деякий час у правовому регулюванні договірних зобов'язань на території колишньої Російської імперії утворився певний вакуум, оскільки всі цивільні правовідносини (у тому числі договірні), які існували до революції, держава не визнавала, а нові цивільні кодекси були прийняті зокрема в Україні та Росії лише у 1922 р.

Цивільний кодекс РРФСР 1922 р. і Цивільний кодекс УРСР 1922 р. містили певні положення щодо відмови від виконання договору. Так, наприклад, п. 1^а ст. 129 ЦК РРФСР 1922 р. надавав сторонам право розірвати договір за домовленістю, ст. 145 надавали кредитору право розірвати договір при невиконанні боржником своїх зобов'язань з причини неможливості виконання, що була породжена самим боржником. При цьому кредитор мав право і на стягнення завдань невиконанням збитків. Поряд з цим, зазначені цивільні кодекси містили й норми, спрямовані на регулювання розірвання окремих видів договорів [4].

Але після закінчення епохи НЕПу у СРСР розірвання договору допускалось лише у випадках, коли сторонами договору були громадяни. Останнім надавалось і право домовитись з контрагентом щодо заміни реального виконання сплатою грошової компенсації. Соціалістичні організації, що виконували державний план, мали виконувати договори лише в натурі, а будь-які домовленості щодо заміни виконання в натурі грошовою компенсацією визнавались недійсними.

ЦК УРСР 1963 р. містив норму щодо недопустимості односторонньої відмови від виконання зобов'язання. Зокрема ст. 162 встановлювала, що одностороння відмова від виконання зобов'язання і одностороння зміна умов договору не допускаються, за винятком випадків, передбачених законом.

У 1991 р. були прийняті Основи цивільного законодавства Союзу РСР і республік, які хоча й майже не містили загальних норм про розірвання договорів,

проте вже регулювали розірвання окремих їх видів.

У ЦК України [2] 2003 р. багато уваги приділяється питанням розірвання договору. Крім загальної глави 53 "Укладення, зміна і розірвання договору", ЦК містить низку норм, що регулюють розірвання окремих видів договорів. В ЦК РФ загальні положення щодо розірвання договорів містяться у главі 29 "Зміна і розірвання договору" ч. 1 ЦК, інші норми ЦК конкретизують їх стосовно певних видів договорів.

Як бачимо, податричні та економічні зміни, які відбувалися на територіях зазначених країн, безумовно тягли певні зміни у правовому регулюванні договірних зобов'язань в цілому і відмови від їх виконання зокрема. Хоча у підсумку правове регулювання відповідних суспільних відносин "повернулося" до загального русла романо-германської правової сім'ї.

Свої особливості мав і розвиток правового регулювання договірних зобов'язань в англо-американському праві. Зараз в англійському договірному праві допускається розірвання договору як за домовленістю сторін, так і у зв'язку з порушенням договору іншою стороною. Але спочатку в Англії право потерпілої сторони розірвати договір ставилось в залежність від характеру порушених умов договору. У разі порушення істотної умови (*condition*) потерпіла сторона мала право на розірвання договору, у разі порушення простої умови (*warranty*) – лише право вимагати відшкодування завданих збитків [4].

Зазначене правило сформувалося ще у XIX ст., але поступово від нього відмовилися і зараз використовується більш гнучкий критерій, що базується на тяжкості порушення і його наслідків. Крім того, англійське договірне право своєрідно регулює розірвання договору у зв'язку з непередбаченою зміною обставин, якими сторони керувались при укладенні договору. Ще у XVII ст. у судах загального права був сформульований принцип абсолютної договірної відповідальності, відповідно до якого договори мають виконуватись за будь-яких обставин і незалежно від виши боржника. Але поступово була розроблена так звана доктрина даремності договору (*frustration*), тобто відчуження смислу договору, недосяжності його мети. Сьогодні зазначеним поняттям охоплюються всі випадки припинення договірних зобов'язань внаслідок подій, які перебувають поза контролем сторін договору [4, 306].

1.2. Зарубіжний досвід підстав та способів припинення цивільно-правових зобов'язань

У романо-германській правовій системі зобов'язальне право є одним із фундаментальних інститутів, тоді як в англо-американському праві не існує аналогів навіть самого терміна "зобов'язання" і, звісно, не можна говорити про існування чітко окресленого інституту зобов'язального права.

У країнах кодифікованого цивільного права зобов'язання регулюються спеціальними статтями (параграфами) цивільних кодексів, об'єднаними в певних структурних підрозділах. Так, у НЦК право зобов'язальних відносин регламентується книгою 2 "Зобов'язальне право", яка охоплює принцип загального характеру, зокрема норми про зміст зобов'язань, загальні положення про договори, припинення зобов'язань, уступку вимоги та переведення боргу, мпозможність боржників і кредиторів, а також положення щодо окремих видів договірних і цедоговірних зобов'язань. Діють також спеціальні закони щодо окремих видів зобов'язань [25].

Слід мати на увазі, що принципи зобов'язального права, які розміщені в НЦК, розраховані насамперед на звичайних громадян, хоча можуть, субсидіарно застосовуватися і щодо підприємницьких відносин, які більшою мірою регулюються НТК та іншими законами.

Французький ЦК не встановлює загальних принципів чи норм, які б застосовувалися до всіх зобов'язань, незалежно від їх виду.

У праві Англії та США проблеми зобов'язальних правовідносин врегульовуються судовим прецедентом і судовою практикою та завжди розглядаються у зв'язку з договором чи деліктом. Однак ні в доктрині, ні в судовій практиці такі правовідносини не порівнюються для виявлення загальних властивостей чи принципів.

У континентальній правовій системі зобов'язання розглядається як зобов'язок особи (боржника) надати дею іншій особі (кредитору), вчинити або утриматися від вчинення певних дій в інтересах останнього [7, 64]. Згідно з положеннями НЦК зобов'язання – це правовідношення, в якому кредитор має право вимагати від боржника виконання дій, які реалізують зобов'язок, або

утримання від виконання певної дії. У німецькій юридичній літературі зобов'язання розглядається також і в широкому розумінні, як переважно двосторонні відносини правовідносини, які зазвичай мають тривалий характер і полягають в обов'язку виконання (боржником) та можливості застосування примусу до виконання (кредитором) певних дій [9, 334]. У будь-якому разі за німецькою доктриною, основу зобов'язальних правовідносин становлять "заборговані" (взяті на себе боржником) послуги, тобто те, що він зобов'язаний виконати, а тому мусить перетерпіти підвищену увагу до нього з боку кредитора; до них безпосередньо прилягає обов'язок відшкодування шкоди.

У Франції Цивільний кодекс не дає легального тлумачення поняття "зобов'язання", а доктрина, виходячи з поняття договору, визначає його як правовий зв'язок, у якому одна особа зобов'язується стосовно іншої до певного надання, вчинення дії чи утримання від певних дій.

У доктрині англо-американського права є сироби сформулювати поняття зобов'язального права, однак, як вже зазначалося, виключно стосовно або договорів, або деліктів [25].

Учасниками зобов'язань є дві сторони: кредитор (має право вимагати виконання або утримання від вчинення певної дії) і боржник (зобов'язаний виконати або не вчинити певні дії). Кожна сторона в зобов'язанні може бути представлена як однією, так і кількома особами, права та обов'язки між якими можуть розподілятися по-рівному залежно від змісту зобов'язання. Учасником таких правовідносин можуть бути треті особи, які одержують за зобов'язанням право вимагати від боржника виконання передбаченої зобов'язанням дії нарівні з кредитором.

У континентальному праві основним завданням зобов'язального права вважається регулювання відносин цивільно-правового обігу: надання речей (купівля-продаж, обмін, дарування), "тривале" надання речей (найм, оренда), надання послуг у широкому розумінні (трудова угода, підряд, туризм, страхування та ін.). Зобов'язальні приписи містяться й в корпоративному праві; воно виконує функції захисту прав особистості та майнових благ, встановлює передумови відповідальності, порядок компенсації у випадку безпідставного збагачення та ін. Вважається, що найбільш надочно значення зобов'язального права

розкривається в орієнтовному передіку видів зобов'язань, під час сприйняття якого слід враховувати особливості цивільно-правової доктрини та судової практики [25].

Припинення зобов'язання означає, що припиняються права й обов'язки його учасників: кредитор не має права звертати вимоги до боржника, а останній звільняється від будь-яких обов'язків щодо кредитора, які ґрунтувалися на даному зобов'язанні.

Зобов'язання припиняються в такі способи:

- належним виконанням відповідно до вимог закону умов договору та звичаїв ділового обороту; в англо-американському праві як аналогічна форма існує також поняття наданого звіту (про повну оплату боржником кінцевої суми та прийняття її, якщо є відповідна угода про кінцеві розрахунки та відкривався поточний рахунок);

- внаслідок недійсності зобов'язання (відносно недійсності – дійсність яких може бути оспорена в суді);

- внаслідок неможливості виконання (через обставини, за які боржник не відповідає та як) настали після виникнення зобов'язання; в англо-американському праві – у тому числі, економічна неможливість у разі різкого підвищення вартості виконання зобов'язання внаслідок непереборної сили, смерті чи недієздатності боржника);

- внаслідок випадкової загибелі речі, що визначена індивідуальними ознаками (за відсутності вина сторін, якщо річ є єдиним предметом зобов'язання);

- зі смертю боржника або кредитора, якщо зобов'язання безпосередньо пов'язане з особою одного з них;

- зарахуванням зустрічних, взаємних, однорідних вимог, строк яких настав; (якщо вимоги різні за обсягом, то припиняється тільки менше за обсягом зобов'язання; інше зберігається в частині, яка перевищує зараховану вимогу); здійснюється на основі угоди сторін (Англія, США) чи однієї зі сторін (ФРН); чи на основі закону (Франція);

- внаслідок новації (встановлення нового за змістом зобов'язання замість попереднього, яке припиняє свою дію); в англо-американському праві як різновид новації існує інститут поглинання (merger); те ж саме зобов'язання набуває нової

правової, більш гарантованої форми (наприклад письмової натомість усної), а також сурогатний (замінений) договір;

- складенням боргу – звільнення боржника кредитором (відмова кредитора); кредитор визнає, що зобов'язань у боржника більше не існує, або укладається угода між боржником і кредитором щодо звільнення від зобов'язання;

- у результаті збігу обов'язку й вимоги (боржника й кредитора) в одній особі;

- з настанням скасувальної умови (договір укладений під скасувальною умовою та в разі настання такої умови втрачає чинність (припиняється зобов'язання) [5, 168; 16, 196-200].

Німецьке право додатково розглядає як підстави припинення зобов'язання досягнення цілей зобов'язання (якщо результат досягнуто без зусиль боржника, іншим шляхом) і відмову від зобов'язання (у НЦК – якщо договором (законом) одній стороні надано право відмовитися від договору, сторони повертають одна одній все одержане; впринципі, якщо виявлено дефекти товару) [9, 348].

В англо-американському праві підставами припинення зобов'язання є також відмова від права натомість нового зустрічного надання (винагороди) або без такого, одностороння або взаємна концесувальна відступина (угода чи обіцянка про виконання у майбутньому в іншому вигляді або меншому розмірі) або взаємна реальна відступина (боржник відразу задовольняє вимоги кредитора, але в іншій формі, ніж та, що передбачена в договорі, або в меншому розмірі) [16, 198-200].

Договірне право США містить аналогічні англійському праву правила щодо розірвання договору. Поряд із цим, на основі англійської доктрини даремності договору у США була розроблена концепція нездійсненості (impracticability) виконання договору.

Поняття нездійсненості (impracticability) виконання договору знайшло відображення у Зводі договірної права США і у єдиному торгівельному кодексі США (ЕТК).

§ 261 Зводу договірної права США містить норму, згідно із якою сторона звільняється від обов'язку виконати договір, якщо після його укладення виконання стало нездійсненним без її вини, в силу події, ненастання якої було основною передумовою укладення договору. Стаття 2-615 (п. а) ЕТК встановлює, що проєстрочення у поставці всіх або частини товарів продавцем не розглядається

як порушення ним своїх обов'язків за договором продажу, якщо обумовлене виконання стало нездійсненним внаслідок непередбачених обставин, ненастання яких було основною передумовою укладання договору, або внаслідок добросовісного виконання принципів іноземного або вітчизняного урядового акту, що застосовується, незалежно від можливого наступного визнання його недійсності [8, 94].

Підсумовуючи, слід зазначити, що в умовах глобалізації певні відмінності у правовому регулюванні договірних відносин в цілому і відмови від їх виконання зокрема будуть нівелюватися. Вивчення цих процесів може стати предметом подальших досліджень у зазначеній сфері наукових інтересів.

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДСТАВ ТА СПОСОБІВ ПРИПИНЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

2.1. Сутність припинення цивільно-правових зобов'язань

Правовий зв'язок, що існує між суб'єктами зобов'язань, ніколи не може бути довічним. Постаючи одного разу, з перебігом певного часу та за тих чи інших обставин цей зв'язок має властивість зникати і суб'єктивні права та обов'язки, що становили зміст зобов'язального правовідношення, відповідають, у зв'язку з чим дія існуючого цивільно-правового зобов'язання припиняється.

Інакше кажучи, виникають ситуації, коли права і обов'язки, що пов'язували учасників того чи іншого зобов'язального правовідношення, перестають існувати, і, як наслідок, правовий зв'язок між цими учасниками, що існував раніше, також втрачається. За таких обставин постає питання про припинення зобов'язання, що існувало раніше [23, 678].

Зазвичай для зобов'язання вичерпується, як тільки охоплювані ним права та обов'язки будуть повністю здійснені. Найчастіше це відбувається тоді, коли зобов'язання реалізовані (виконані) його учасниками. Проте зобов'язальні правовідносини можуть вважатися припиненими і за інших підстав (наприклад, з перебігом позовної давності, внаслідок чого відбувається погашення відповідної сскації, а тому і самого зобов'язання).

Пов'язуючи припинення зобов'язань з їх виконанням, слід мати на увазі, що за своїм обсягом поняття виконання є дещо вужчим, ніж поняття припинення. Останнє охоплює всі випадки ліквідації раніше встановленого зобов'язально-правового зв'язку.

За своїм змістом припинення зобов'язання означає, що з відповідного моменту боржник перестає бути боржником, а кредитор – кредитором. І будь-які вимоги, які кредитор раніше мав заявити боржникові, виходячи із цього зобов'язання, стають юридично неможливими. Це має місце не лише тоді, коли мета зобов'язання досягнуто (наприклад, виконана належним чином робота підприємцем була передана замовникові за певну винагороду). Це може мати місце також і тоді, коли за деяких обставин переслідувана мета зобов'язання досягнута не була (наприклад, у разі неможливості виконання).

При визначенні поняття припинення зобов'язань слід мати на увазі, що питання про це постає лише тоді, коли зникає початковий вид зобов'язальних зв'язків. Тому не слід змішувати припинення зобов'язання з його зміною [23, 679].

Як відомо, ситуації, коли відбуваються зміни в зобов'язанні, можуть різноманітні, і вони іноді можуть сприйматися дещо схожими на суто припинення зобов'язання. Наприклад, якщо право власності переходить до покупця раніше передачі речі, продавець зобов'язаний до передачі зберігати цю річ, не допускаючи її погіршення. Однак, виконуючи це зобов'язання, продавець допустив необережність, внаслідок чого річ покупця загинула і продавець зобов'язується перед покупцем відшкодувати збитки. За таких обставин може йтися лише про зміну зобов'язання, бо контрагенти продовжують перебувати в правовому зв'язку, виходячи з договору купівлі-продажу і деякими змінами лише в їх конкретних правах і обов'язках.

Водночас, коли контрагенти за договором (наприклад, оренди) домовляються про новачію, тобто про заміну оренди майна його продажем орендареві, то матиме місце припинення попереднього зобов'язального зв'язку. Тому зобов'язання з договору оренди припиняється, перетворюючись у правову форму іншої видової належності – купівлі-продажу. Інакше кажучи, там, де раніше встановлений вид зобов'язання зберігається, які б зміни в ньому не відбувалися (наприклад, зміна в суб'єктному складі чи зміна в правах і обов'язках суб'єктів), питання про припинення зобов'язання не виникає. Навпаки, коли раніше встановлений вид зобов'язальних зв'язків зникає, зобов'язання припиняється, навіть якщо деякі з його елементів були збережені [23, 680].

Тому за своєю понятійною сутністю припинення зобов'язання може бути ототожнене із закінченням (зникненням) правового зв'язку між конкретними його суб'єктами, внаслідок чого останні втрачають суб'єктивні права і обов'язки, що складали зміст зобов'язального правовідношення раніше встановленого виду.

Зобов'язання припиняється частково або в повному обсязі на підставах, встановлених договором або законом. Припинення зобов'язання на вимогу однієї із сторін допускається тільки у випадках, встановлених договором або законом.

2.2. Підстави припинення цивільно-правових зобов'язань

Цивільно-правові зобов'язання характеризуються цільовим характером і строковістю. Навіть тривалі зобов'язання (наприклад зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я – ст. 1195 ЦК України) при настанні конкретних юридичних фактів припиняють своє існування [22].

Такі юридичні факти, з настанням яких закон або договір пов'язують припинення зобов'язання, називаються підставами припинення зобов'язання. Іншими словами, підстави припинення зобов'язання є тими фактичними обставинами, з якими закон пов'язує припинення правовідношення, тобто є юридичними фактами. Як юридичні факти всі підстави припинення зобов'язання за своїми правовими наслідками є правоприпиняючими. Проте вони відрізняються одна від одної так само, як і юридичні факти взагалі, що дає змогу поділяти підстави припинення зобов'язання за гносеологічною природою – на діяння і події; за юридичною природою (відповідністю правовим притисам) – на правомірні і неправомірні; за складом (структурою) – на прості і складні (фактичний склад) тощо.

Свого часу Г.Ф. Шершеневич [24] поділяв усі способи припинення зобов'язань на дві групи залежно від того, чогашаються вони внаслідок взаємної угоди вірителя (кредитора) і боржника (якщо він відносив виконання, заміну виконання, новачню і договір) чи внаслідок обставин, незалежних від угоди (неможливість виконання, зарахування, смерть одного з суб'єктів, поєднання в одній особі активного і пасивного суб'єкта, давність). Подібним чином класифікують підстави припинення зобов'язань і деякі сучасні російські автори.

Одним із перших у радянській літературі систему підстав припинення зобов'язань у 1975 р. запропонував О.С. Йоффе [10], який, не зазначаючи критерію класифікації, також поділив їх на дві групи (при цьому не враховувалися підстави, що мають загальне значення, або такі, що можуть бути застосовані лише за прямою вказівкою закону):

Г) припинення зобов'язань внаслідок їх здійснення (виконання, зарахування, новачня);